

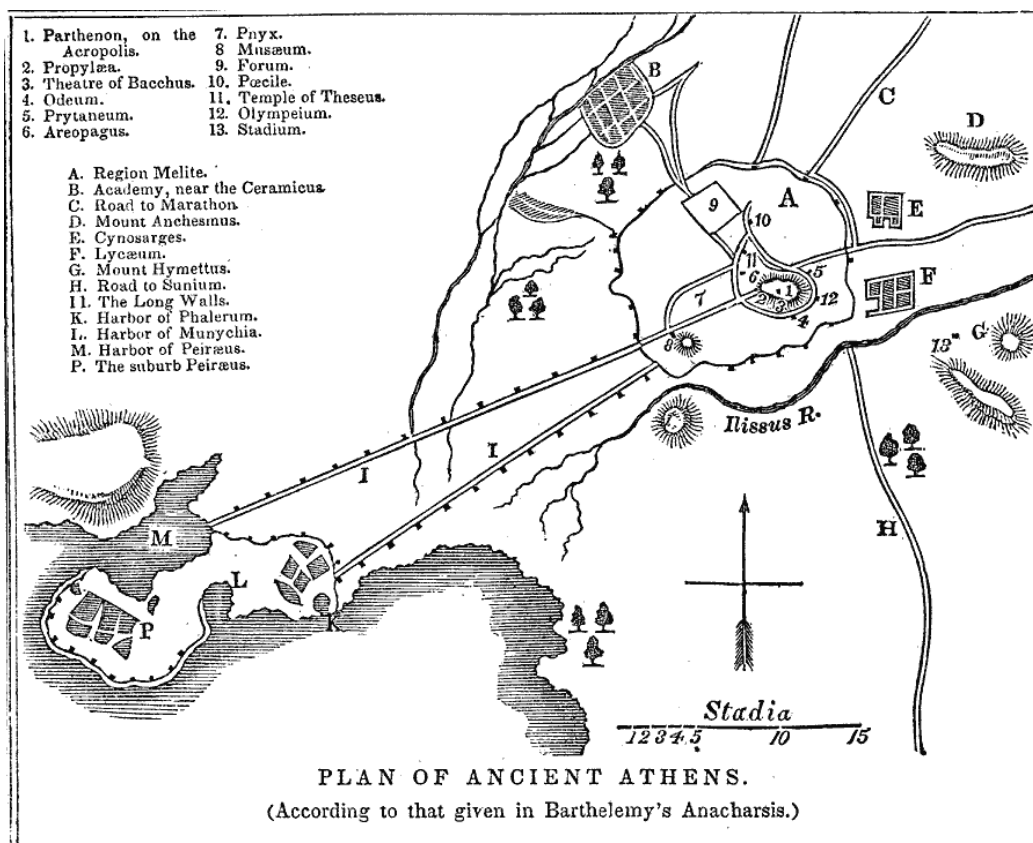
THEMISTOKLES

1. Themistokles beschikte qua afkomst over een té obscure familiäre achtergrond om daar steun voor zijn carrière te vinden. Zijn vader was Neokles, die niet behoorde tot de zeer invloedrijke mensen in Athene, afkomstig van de gemeente Frearia in het district Leontis, terwijl hij van moederskant een bastaard was, zoals de volgende regels melden:

Ik ben Abrotonon, Thracisch van afkomst, maar baarde wel Themistokles, die voor de Grieken stut en steunpilaar was.

Fanias meldt echter dat de moeder van Themistokles geen Thracische maar een Karische was en niet Abrotonon heette maar Euterpe. Neanthes voegt daaraan ook nog de naam van haar geboortestad in Karië toe, namelijk Halikarnassos.^a

Omdat bastaardkinderen altijd het Kynosarges-complex bezochten – dat is een sportcomplex buiten de stadspoorten dat aan Herakles is gewijd (E), omdat hij in de godenwereld ook geen natuurlijke god was maar vanwege het feit dat zijn moeder een sterfelijke vrouw was met het bastaardschap geconfronteerd werd – probeerde Themistokles enkele jongens van goede familie over te halen samen met hem naar het Kynosarges-complex te gaan om er te sporten. Doordat het hem ook lukte, heeft hij

naar het schijnt via een truc het onderscheid tussen bastaarden en legitieme burgers opgeheven. Het is echter wel duidelijk dat hij verbonden was met de familie van de Lykomiden. Hij heeft namelijk persoonlijk het mysterie-heiligdom in Flya, dat eigendom was van de Lykomiden maar door de

^aMet bastaardkinderen worden de kinderen van een Atheense burger en een buitenlandse vrouw bedoeld. Het burgerrecht kwam alleen echte kinderen toe, dus van twee Atheense burgers. Plutarchus vergeet echter dat deze regel pas sinds 451 geldt. Voordien was het kind van een "gemengd" huwelijk gewoon burger, zodat Themistokles als een gewoon burger werd beschouwd. Neanthes van Kyzikos was de auteur van een *Geschiedenis van Griekenland*.

barbaren in brand was gestoken, gerestaureerd en van fresco's voorzien, zoals door Simonides is opgetekend.^a

2. Algemeen wordt bevestigd dat hij, als kind nog, een fel joch was, dat van nature slim en door eigen keuze zeer ondernemend en politiek geïnteresseerd was. Tijdens vakanties en in de vrije tijd na de lessen hield hij zich niet, zoals de andere jongens, bezig met sport en spel en ontspanning, maar bleek dan voor zichzelf redevoeringen uit het hoofd te leren en samen te stellen. Deze speeches bestonden dan uit een aanklacht tegen of een verdediging van een van zijn kameraden. Vandaar dat de leraar vaak tegen hem zei: “Jongen, je zult geen onbeduidend mens zijn maar zeker een groot man worden, ofwel goed ofwel slecht.”

Wat de schoolvakken betreft leerde hij trouwens met tegenzin en zonder enthousiasme die vakken die op karaktervorming gericht waren of voor het genoegen of wegens de schoonheid van de kunst werden gegeven, terwijl hij overduidelijk meer dan normale interesse had voor stof waarbij intelligentie vereist was of die op de praktijk gericht was, alsof hij dan op zijn eigen aard kon voortbouwen.

Vandaar dat hij later, als hij tijdens zogenaamde culturele of kunstzinnige bijeenkomsten door mensen die de reputatie hadden hoog ontwikkeld te zijn op de hak genomen werd en gedwongen werd zich te verdedigen, nogal pedant beweerde dat hij inderdaad geen verstand had van het stemmen van een lier en het bespelen van een harp maar wel in staat was om een onbeduidend stadje dat hij in handen kreeg beroemd en groot te maken!^b

Stesimbrotos beweert overigens dat Themistokles bij Anaxagoras college heeft gelopen en een leerling was van de natuurkundige Melissos, maar hij heeft hierbij de chronologie uit het oog verloren. Het was namelijk Perikles, die veel jonger was dan Themistokles, tegen wie Melissos tijdens de belegering van Samos als verdediger van de stad optrad en met wie Anaxagoras vaak omging^c. Je zou dus beter aandacht kunnen besteden aan bronnen die beweren dat Themistokles een aanhanger van Mnesifilos van Frearia is geweest, die geen politicus was en niet behoorde tot de zogeheten natuurfilosofen maar de “wijsheid” (sofia), zoals het toen werd genoemd maar wat eigenlijk een vorm van politicologie en praktische intelligentie was, tot studieobject had gemaakt en deze kennis als opvolger van Solon in een soort school overdroeg^d. Diegenen die deze “wijsheid” later met juridische vakken hebben vermengd en de beoefening ervan van een praktische training hebben omgezet in verbale technieken werden daarna “sofisten” genoemd.

Hij was inderdaad wel bij deze man in de leer toen hij zich al op het politieke front bewoog. Tijdens zijn eerste jeugdige optredens was hij echter onevenwichtig en labiel, omdat hij zijn eigen aard de vrije teugel liet, die bij gebrek aan theoretische kennis en opleiding in haar doelstellingen de extreme kanten in beide richtingen opzocht en vaak de verkeerde keuzes maakte, zoals hij later zelf ook erkende als hij zei dat de wildste veulens de beste paarden werden, wanneer zij de dressuur en de training ontvingen die bij hen pasten.

Wat enkele verhalenvertellers er verder aan toevoegen, te weten de onterving door zijn vader en de zelfmoord van zijn moeder, die doodongelukkig zou zijn geweest vanwege het liederlijke gedrag van haar zoon, dat lijkt mij echt lariekoek^e! Er zijn ook bronnen die het tegendeel beweren: dat zijn vader hem, om hem af te houden van een politieke carrière, meenam naar zee en hem op oude afgedankte en verwaarloosde scheepswrakken wees, waarmee hij aangaf dat de mensen politici net zo behandelden wanneer ze geen nut meer bleken te hebben.

3. Naar het schijnt kregen het politieke bedrijf en de drang om bekend te worden Themistokles al spoedig stevig in hun greep. Omdat hij direct aan het begin al op de eerste plaats uit was, haalde hij

^aDit heiligdom lag in Flya, een dorp in Attika, was gewijd aan de Grote Godinnen en had een mysterie-cultus.

^bTijdens deze bijeenkomsten werden lezingen gehouden over kunst, literatuur en muziek en werden er stukken gespeeld en voorgedragen.

^cMelissos was bevelhebber van de Samiërs (zie *Perikles* c.26 ev.) en Anaxagoras, een natuurfilosoof, was een vriend van Perikles.

^dMnesifilos was een vriend en leerling van Solon (ca.590). De leerstof richtte zich op de praktische politiek, wetgeving en bestuur.

^eVolgens de roddelpers zou Themistokles in zijn studietijd verslaafd zijn geweest aan vrouwen en alcohol.

zich onbesuisd de vijandschap van de machthebbers en hoogste bestuurders in de stad op de hals, met name van Aristеides, zoon van Lysimachos, die altijd de tegengestelde koers voer als hij zelf deed. Niettemin lijkt deze onderlinge vijandschap beslist een puberale oorzaak te hebben gehad. Zij waren namelijk beiden verliefd geraakt op de knappe Stesilaos, afkomstig van Keos, zoals de filosoof Ariston heeft vermeld. Sinds die tijd waren zij ook in staatszaken elkaars rivalen. Toch lijkt het verschil in levensstijl en karakter de ruzie wel versterkt te hebben. Terwijl Aristеides namelijk zachtmoedig van aard was, een aristocratische levensstijl had en geen politiek bedreef uit populisme of eerzucht maar vanuit de gedachte wat het beste was in combinatie met veiligheid en rechtvaardigheid, werd hij vaak gedwongen tegen Themistokles, die de volksvergadering opzweeptе tot allerlei ondernemingen en grote vernieuwingen introduceerde, oppositie te voeren en zich tegen diens groeiende populariteit te verzetten.

Het verhaal gaat namelijk dat hij zó belust was op roem en vanwege die eerzucht zó gek was op grootse acties dat, hoewel hij nog jong was toen de slag bij Marathon tegen de Perzen plaatsvond en het leiderschap van Miltiades door iedereen hogelijk werd geprezen, men hem toen het grootste deel van de tijd in gedachten verzonken zag zitten, terwijl hij 's nachts de slaap niet kon vatten, uitnodigingen voor de gebruikelijke feestjes afsloeg en tegen diegenen die hem vragen stelden en verbaasd waren over de verandering in zijn leven zei dat de overwinning van Miltiades hem niet meer lekker liet slapen!^a Terwijl alle andere mensen namelijk meenden dat de nederlaag van de barbaren bij Marathon het einde van de oorlog betekende, dacht Themistokles dat het het begin was van nog grotere gevechten, waarvoor hij zich als voorvechter van geheel Griekenland aan het warmlopen was en waarop hij de stad voorbereidde, aangezien hij al in een vroeg stadium rekening hield met wat komen ging.

4. Op de eerste plaats waagde hij het dan ook als enige in de volksvergadering met een voorstel te komen over de inkomsten van de zilvermijnen in Laureion, die de Atheners gewoonlijk onder elkaar verdeelden, en te zeggen dat ze die uitdeling moesten stoppen en van de gelden oorlogsschepen moesten bouwen ten behoeve van de strijd tegen Aigina. Die oorlog was op dat moment in Griekenland namelijk het meest gevaarlijk en de eilanders beheersten met hun grote vloot de zee. Daardoor kon Themistokles hen dan ook vrij gemakkelijk overhalen, doordat hij niet Dareios of de Perzen als schrikbeeld hanteerde – die zaten namelijk ver weg en bezorgden hun geen al te sterke angst dat ze er al aankwamen – maar de woede van de burgers tegen Aigina en hun rivaliteit op het juiste moment voor de oorlogsvoorbereidingen mobiliseerde. Van dat geld werden namelijk honderd schepen gebouwd die ze ook in de zeeslag tegen Xerxes hebben ingezet.

Daarna heeft hij, terwijl hij de stad allengs meelokte en af liet dalen naar zee, omdat zij volgens hem met hun infanterie niet eens tegen hun burens opgewassen waren maar met een op de marine gebaseerde macht zowel de barbaren konden tegenhouden als de hegemonie in Griekenland verwerven, 'van hen in plaats van stabiele hoplieten', zoals Plato het zegt, 'zeelieden en matrozen gemaakt' en zichzelf het volgende verwijt op de hals gehaald: 'Themistokles heeft de burgers het schild en de speer had ontnomen en het volk van Athene aan de roerriemen en de dollen gezet.' Ondanks de oppositie van Miltiades, zoals Simonides meldt, kreeg hij dat in de volksvergadering voor elkaar.

De kwestie of hij met deze actie nou echt de zuiverheid en de integriteit van de politiek heeft geschaad of niet, moet maar liever door de filosofen worden bestudeerd. Dat de redding voor Griekenland toen echter uit zee is gekomen en dat die oorlogsschepen de stad Athene toen opnieuw op de kaart hebben gezet is onder anderen ook door Xerxes bevestigd. Hoewel zijn legermacht nog steeds intact was, is hij er namelijk na de nederlaag van zijn vloot vandoor gegaan, omdat hij dacht niet meer tegen hen opgewassen te zijn. Bovendien liet hij Mardonios daar mijns inziens eerder achter om de Grieken te beletten de achtervolging in te zetten dan om hen te onderwerpen.

5. Sommigen beweren dat Themistokles vanwege zijn vrijgevigheid een kiene handelaar is geweest. Omdat hij namelijk dol was op offerfeesten en ten behoeve van zijn gasten een opmerkelijk uitgavenpatroon had, had hij volgens hen een ruim budget nodig. Anderen stellen daarentegen juist

^aDe "jeugdigheid" van Themistokles is enigszins merkwaardig, omdat hij tijdens Marathon al ca. 30 jaar oud was! Hij heeft dan kennelijk ook al de macht en de bevoegdheid om, zoals hierna wordt verteld, de stad voor te bereiden op de komende oorlogen.

zijn grote krenterigheid en kleinzieligheid aan de kaak, omdat hij volgens hen zelfs de etenswaren die hem werden gestuurd te gelde maakte! Toen hij de paardenfokker Difilides gevraagd had hem een veulen te geven en hij die niet kreeg, dreigde hij diens huis spoedig tot een houten paard te maken, waarmee hij in bedekte termen te kennen gaf dat hij beschuldigingen in de familiesfeer en rechtszaken tussen hem en bepaalde verwanten zou oprakelen.

Qua ambitie overtrof hij iedereen, zodat hij, nog jong en onbekend, zijn uiterste best deed de citspeler Epikles van Hermione, die in Athene zeer populair was, bij zich thuis te laten oefenen, aangezien hij de wens koesterde dat dan veel mensen zijn huis zouden bezoeken en bij hem langs zouden komen. Toen hij een keer naar Olympia ging en daar met Kimon wilde concurreren op het gebied van etentjes, tenten en allerlei andere pracht en praal, waren de Grieken er niet echt blij mee. Ze vonden namelijk dat ze Kimon dit soort zaken wel konden toestaan, omdat hij jong was en van een rijke familie stamde. Omdat Themistokles echter geen bekend figuur was maar de indruk wekte zich op basis van niet aanwezige middelen misplaatst op de borst te kloppen, haalde hij zich bovendien het verwijt op de hals een opschepper te zijn^a.

Hij heeft ook een keer een prijs gewonnen bij een tragedieproductie, in een tijd dat dit concours al een grote populariteit genoot en de ambities hoog gestegen waren, en daarna een overwinningstableau met de volgende tekst opgesteld:

Themistokles van Frearia was de producent, Frynichos auteur-regisseur, Adeimantos wethouder^b.

Desondanks maakte hij zich wel geliefd bij de massa, omdat hij de naam van elke individuele burger uit zijn hoofd kende en hij zich tevens als een onpartijdige arbiter beschikbaar stelde voor privaatrechtelijke zaken, zodat hij een keer tegen Simonides van Keos, die iets van hem als strateeg gedaan wilde krijgen dat niet echt legaal was, opmerkte dat zoals hij zelf geen goede dichter zou zijn als hij een lied in strijd met de muzikale regels componeerde hij ook geen goede magistraat zou zijn als hij hem in strijd met de wet gunsten verleende. Een andere keer zei hij spottend tegen Simonides dat het belachelijk was om op de Korinthisers af te geven, die in zo'n grote stad woonden, terwijl hij zelf portretten liet maken van zo'n lelijke kop!

Toen zijn invloed toenam en hij zich bij de massa populair had gemaakt, wist hij uiteindelijk Aristides met zijn partijaanhangers te verslaan en hem via het ostracisme het land uit te werken.

6. Toen de Pers al op weg was naar Griekenland en de Atheners beraadslaagden over de aanstelling van een strateeg, zouden ze volgens de bronnen in de paniek wegens het dreigende gevaar allemaal afgezien hebben van het oppercommando op één politicus na, Epikydes, zoon van Eufemides, een man die knap kon spreken maar mentaal slap en in financieel opzicht corrupt was, die deze functie ambieerde en naar verwachting bij de verkiezingen zou gaan winnen. Themistokles zou daarop, uit angst dat, als het commando in zijn handen zou vallen, de zaken volledig in het honderd zouden lopen, de ambities van deze Epikydes met een som geld hebben afgekocht.

Ook zijn optreden tegenover de tweetalige linguïst in de delegatie die door de koning naar hem toe was gestuurd om aarde en water te eisen^c wordt erg gewaardeerd. Hij liet de man namelijk in zijn functie van tolk arresteren en via een decreet terechtstellen, omdat hij het Grieks had durven gebruiken voor het uitspreken van barbaarse eisen!^d En verder ook zijn optreden tegenover Arthmios van Zeleia. Op voorstel van Themistokles hadden ze die man namelijk met zijn kinderen en gehele familie op de lijst van rechteloze ingezetenen ingeschreven, omdat hij de Grieken het goud uit Perzië had

^aHet was usance dat rijke burgers de toeschouwers tijdens de Spelen verwendeten met feesttenten en drank, zoals het "Hollandhuis".

^bDeze overwinning was in 476, maar het tableau is geen bewijs van Themistokles' eerezucht, aangezien een tragedieproductie tot de plichten behoorde van rijke burgers (=leitourgeia).

^cAls teken van onderwerping.

^dVergelijk *Het verval van de orakels* c.5 (in *Moralia V*) waar een soortgelijke anekdote verteld wordt: Mardonios had een Kariër naar het Ptoïsche orakel gestuurd. *'De profeet van dat orakel, die voordien het Aiolische dialect gebruikte, publiceerde toen een orakel in de vreemde taal, zodat niemand anders van de aanwezige burgers het kon verstaan behalve hij zelf. Aldus werd het op grond van de geïnspireerde toon van de priester duidelijk dat het nooit mogelijk is voor barbaren om in het Grieks een geluid te horen dat gehoorzaamheid aan hun commando's uitdrukt.'*

aangeboden. Het allerbelangrijkste was echter dat hij een einde maakte aan de interne Griekse oorlogen en de steden zich met elkaar liet verzoenen, door hen over te halen hun vetes vanwege de oorlog op te schorten! Het verhaal gaat dat ook de Arkadiër Cheileon hem met deze strijd zeer energiek had geholpen.

7. Zodra hij in functie was, probeerde hij de burgers aan boord van de schepen te krijgen en hen over te halen de stad op te geven, zo ver mogelijk van Hellas weg te varen en de barbaren op zee tegemoet te treden. Toen velen zich ertegen verzetten, rukte hij samen met de Spartanen met een groot leger uit naar de Tempe-vallei om daar de confrontatie aan te gaan ter verdediging van Thessalië, dat toen nog niet aan de kant van de Perzen leek te staan. Toen zij echter onverrichter zake vandaar waren teruggekeerd en het gehele gebied tot aan Boiotië Medisch-gezind werd, omdat de Thessaliërs zich bij de koning aangesloten hadden, kregen de Atheners eindelijk meer aandacht voor Themistokles'

zeepolitiek en werd hij met de vloot naar Artemision gestuurd om de zee-engtes daar te bewaken. Toen de Grieken eisten dat Eurybiades en de Spartanen daar de leiding zouden nemen, maar de Atheners geen andere commandanten wensten te gehoorzamen omdat zij qua aantal schepen praktisch alle andere volkeren bij elkaar overtroffen, droeg Themistokles, die het gevaar doorzag, uit eigen beweging het gezag aan Eurybiades over en probeerde hij de Atheners te kalmeren, door hun te beloven dat, als zij in deze oorlog moedig zouden vechten, hij de rest van de Grieken ertoe zou brengen in het vervolg vrijwillig naar hén te luisteren^a. Juist om deze reden lijkt hij het grootste aandeel gehad te hebben in de redding van Griekenland en met name de reputatie van de Atheners vergroot te hebben, als zouden zij de vijanden in moed en de bondgenoten in grootmoedigheid overtroffen hebben.

Toen de barbaarse vloot Afetai was genaderd en Eurybiades, hevig geschrokken als hij was van de massa schepen tegenover hem, ook nog hoorde dat er 200 andere ten noorden van Skiathos rondkruisten en daarom zo snel mogelijk contact wilde zoeken met de Peloponnesos, door dieper Hellas in te varen om de vloot met zijn landleger te beschermen, aangezien hij de kracht van de koninklijke marine absoluut onverslaanbaar achtte, voerden de bewoners van Euboia heimelijk

^aHer. 8,1: Van de 207 Griekse schepen waren er 147 Atheense.

besprekingen met Themistokles, uit angst dat de Grieken hen op zouden geven en stuurden ze Pelagon met een hoop geld naar hem toe. Hij nam het aan, zoals Herodotos heeft vermeld, en gaf het aan Eurybiades en zijn mensen.^a

Toen Architeles, die kapitein van het heilige staatsschip was en snel naar huis terug wilde keren omdat hij geen geld had om zijn matrozen te betalen, zich het meest van alle burgers tegen hem verzette, zette Themistokles de bemanning van dat schip nog extra tegen hem op, zodat zij op hem afstormden en zijn maaltijd weggristen. Toen Architeles daarover zeer in de put zat en erg verontwaardigd was, stuurde Themistokles hem in een mandje een maaltijd met broodjes en vleeswaren, waar hij een talent zilver onder had gelegd, met de opdracht op dat moment eerst zelf wat te eten en de volgende dag zijn matrozen tevreden te stellen. Zo niet, dan zou hij hem publiekelijk bij alle aanwezigen aanklagen wegens het accepteren van geld van de vijanden. Dat is dus het verhaal zoals door Faniyas van Lesbos is verteld.

De zeeslag bij Artemision

8. De gevechten die toen in de nauwe wateren tegen de schepen van de barbaren werden gevoerd waren weliswaar niet van doorslaggevend belang voor het gehele gebeuren maar bezorgden de Grieken vanwege de ervaring die zij opdeden wel een enorm voordeel, omdat ze met de actie in het zicht van de gevaren leerden dat mannen die het handgemeen konden aangaan en het waagden te vechten niet bang hoefden te zijn voor grote aantallen schepen, fraaie dekken en schitterende boeg- en spiegelbeelden noch voor opschepperig geschreeuw of barbaarse strijdliederen, maar dat ze dat soort dingen aan hun laars moesten lappen en de personen zelf moesten aanvallen, een man-tot-man-gevecht aangaan en zich daarin vastbijten. Dat is ook wat Pindaros heel goed doorzien lijkt te hebben, als hij over de strijd bij Artemision schrijft:

Daar waar de zonen van Athene een schitterend fundament voor de vrijheid legden.

Het begin van de vrijheid ligt inderdaad in het geloof in eigen kunnen.

Artemision is een kustgebied boven Hestiaia, dat naar het noorden loopt, en pal daartegenover ligt Olizon, een deel van het gebied dat ooit onder Filoktetes viel. Daar staat een vrij kleine tempel van Artemis, bijgenaamd Proseioia^b, waar bomen omheen staan en witmarmeren grafstèles rondom rechtop in de grond staan. Als je met je hand over dat marmer wrijft, dan krijgt het de kleur en de geur van saffraan. Op een van die stenen stond dit epigram gebeiteld:

Toen Athenes' zonen de uit allerlei mensen bestaande
volkeren van Azië ooit hier op de zee in een slag
duidelijk hadden verslagen en het Perzische leger vernietigd was,
hebben ze dit monument hier voor de Maagd neergezet^c.

Je kunt op deze kaap nog een plek zien midden op een groot zandstrand die diep in de bodem nog een zwart as-achtig poeder bevat, kennelijk de restanten van een groot vuur waarmee men denkt dat ze de scheepswrakken en de lijken verbrand hebben.

9. Toen de gebeurtenissen rond Thermopylai echter in Artemision bekend geworden waren en ze gehoord hadden dat Leonidas was gesneuveld en Xerxes nu de wegen naar het binnenland beheerste, trokken zij zich dieper in Hellas terug, waarbij de Atheners vanwege hun deskundigheid ter dekking van de hele vloot achteraan opgesteld waren en zeer trots waren op hun prestaties. Terwijl Themistokles langs de kust voer, liet hij precies op die plekken waar hij noodzakelijke stops of vluchthavens voor de vijanden zag opvallende teksten aanbrengen op de stenen die hij daar toevallig aantrof of die hij zelf in de buurt van landingsplekken of waterreservoirs liet plaatsen, waarin hij de Ioniërs opriep om zich, zo mogelijk, onder hún commando te stellen aangezien zij hun voorouders

^aHerodotos 8,5: Eurybiades ontving vijf en Adeimantos van Korinthe drie talenten. De rest van het geld behield Themistokles zelf ten behoeve van zijn eigen schepen.

^b"Op het oosten gericht".

^cDit epigram moet na de slag bij Plataiai zijn geschreven, waarin het Perzische leger werd verslagen (479), en het wordt aan Simonides toegeschreven.

waren en hun leven voor hun vrijheid op het spel zetten, óf, zo dat niet mogelijk was, de barbaarse vloot tijdens de gevechten schade te berokkenen en verwarring te zaaien. Hij hoopte dat deze teksten de Ioniërs ofwel naar hun kant zouden laten overlopen, of anders de barbaren in verwarring zouden brengen, omdat ze de Ioniërs dan met meer argwaan zouden bekijken.

Toen Xerxes vanuit de bergen via Doris in Fokis binnenviel en de steden in Fokis platbrandde, schoten de Grieken niet te hulp, hoewel de Atheners smeekten dat ze ter bescherming van Attika naar Boiotië zouden komen, zoals zij zelf op zee bij Artemision hulp hadden geboden. Toen niemand daaraan gehoor gaf maar allen zich aan de Peloponnesos vastklampten, al begonnen waren alle legers binnen de Isthmos te concentreren en de Isthmos zelf met een muur van zee tot zee afsloten, werden de Atheners enerzijds bevangen door woede wegens het verraad, anderzijds door moedeloosheid en verslagenheid, nu zij er alleen voor stonden. Zij piekerden er namelijk niet over slag te leveren met zo'n onnoemelijk groot leger, maar de enige optie die in deze situatie onvermijdelijk was, namelijk de stad opgeven en zich inschepen, daar wilden de meeste mensen maar moeilijk aan, omdat ze zeiden dat ze geen overwinning wensten of van een redding wilden spreken, wanneer ze de tempels van hun goden en de graven van hun voorouders moesten prijsgeven.

Athene opgegeven

10. Op dat moment heeft Themistokles, omdat hij niet meer verwachtte de bevolking met menselijke argumenten aan zijn kant te krijgen, net als in een tragedie, een machinerie in werking gezet, door bovennatuurlijke trucs en orakels tegen hen in stelling te brengen, waarbij hij het gedrag van de slang als een voorteken interpreteerde, die in die dagen uit het tempeldomein leek te zijn verdwenen.^a Omdat de priesters merkten dat ook de dagelijkse voedseloffers niet door de slang waren aangeraakt, meldden zij de bevolking een verhaal – dat had Themistokles hun ingefluisterd!- dat de godin de stad had verlaten en hun de weg naar de zee wees. Verder gebruikte hij het bekende orakel als drukmiddel, door te zeggen dat met “houten muren” niets anders bedoeld kon zijn dan schepen en dat de god Salamis daarom ook “goddelijk” noemde en niet “gevaarlijk” of “ellendig”, omdat het eiland volgens hem zijn naam zou geven aan een enorm succes voor de Grieken^b.

Toen hij de meerderheid achter zijn voorstel kreeg, stelde hij een decreet op:

- dat men de stad in handen legde van Athene, Beschermvrouwe van de Atheners,
- dat alle dienstplichtigen zich moesten inschepen en
- dat ieder individueel zijn kinderen, vrouwen en personeel naar vermogen in veiligheid moest zien te brengen.

Toen dit decreet was bekrachtigd, brachten de meeste Atheners hun kinderen en vrouwen over naar Troizene, waar de bewoners hen zeer gastvrij ontvingen^c. Ga maar na: ze hadden besloten hen op staatskosten te onderhouden, door hun per persoon twee obolen te geven, en de kinderen toe te staan overal van de oogst te plukken en bovendien leraren voor hen aan te stellen en te betalen. Dit decreet was door Nikagoras opgesteld.^d

Omdat de Atheners niet over publieke fondsen beschikten, zou volgens Aristoteles de Raad op de Areiopaag aan de soldaten per persoon acht drachmen uitgekeerd hebben en er op die manier het meest voor gezorgd hebben dat de oorlogsschepen werden bemand. Kleidemos stelt echter dat dit ook een tactiek van Themistokles is geweest. Toen de Atheners namelijk naar de zee bij Peiraiëus trokken, zou volgens hem het Gorgonenhoofd van het beeld van de godin kwijtgeraakt zijn^e. Themistokles zou toen onder het mom van een zoektocht, waarbij hij alle spullen doorzocht, een grote hoeveelheid geld, verstopt in de bagage, gevonden hebben, dat hij confisqueerde en waarvan hij de bemanning die aan boord ging goed kon voorzien van gage.

^aMet machinerie wordt de deus-ex-machina bedoeld, een soort hijskraan waarmee een god op het dak van het toneelgebouw kon worden gezet.

^bHet orakel luidde: *Zeus, de dondergod, schenkt de muur van hout aan zijn Derdegeborene (=Athene)* (Her,7,141)

^cTroizene was de geboorteplaats van de Atheense held Theseus. Ook Aigina en Salamis namen een deel van de bevolking op.

^dPlutarchus zal dit decreet ongetwijfeld onder ogen hebben gehad.

^eHet Gorgonenhoofd zat waarschijnlijk op het schild van het oude beeld van Athene in het Erechtheion, dat ze mee hadden genomen.

Toen de gehele stad wegvoer, wekte het schouwspel bij sommigen medelijden op, bij anderen echter bewondering voor hun moed, omdat zij de familie naar elders stuurden en zelf, onvermurwbaar voor de jammerklachten, de tranen en omhelzingen van hun ouders naar het eiland overstaken. Het was trouwens wel zó dat burgers die vanwege hun hoge leeftijd achterbleven medelijden opwekten, maar er was ook een afhankelijkheid van de kant van de tamme huisdieren die hun hart brak, omdat zij jankend en huilend mee oprenden met hun baasjes die aan boord stapten. Onder hen was de hond van Xanthippos, de vader van Perikles, waarvan wordt verteld dat hij het niet kon verdragen door zijn baasje in de steek te worden gelaten, in zee sprong, met de boot meezwom en op Salamis aan land kwam, alwaar hij van uitputting meteen het loodje legde. Het verhaal gaat dat de plek die ze je tot de dag van vandaag laten zien met de naam "Hondengraf" het graf van die hond is.

11. Dat waren zeker belangrijke acties van Themistokles en ook dat hij, toen hij merkte dat de burgers Aristides misten en bang waren dat hij uit woede zich bij de Pers zou aansluiten en de belangen van Griekenland zou ondermijnen – hij was namelijk vóór de oorlog na een politieke nederlaag tegen Themistokles door het ostracisme verbannen – een wetsvoorstel indiende dat luidde dat het ieder die voor een bepaalde tijd verbannen was toegestaan was terug te keren, om samen met de andere burgers met woord en daad zijn best te doen voor Griekenland.

Toen Eurybiades, die vanwege de hoge positie van Sparta, de leiding over de vloot had maar in tijden van gevaar slappe knieën kreeg, wilde opbreken om naar de Isthmos te varen, waar ook het landleger van de Peloponnesiërs was verzameld, ging Themistokles tegen hem in. Dat was ook het moment waarop hij volgens de bronnen zijn gedenkwaardige uitspraken zou hebben gedaan. Toen Eurybiades namelijk tegen hem zei: “Themistokles, tijdens de Spelen krijgen diegenen die te vroeg uit de startblokken gaan een pak slaag!”, zei Themistokles: “Ja, maar diegenen die achterblijven krijgen geen medaille!”

Toen hij zijn staf ophief om hem een tik te geven, zei Themistokles: “Sla, maar luister wel!” Toen Eurybiades bewondering kreeg voor zijn kalmte en hem opdroeg te spreken, herhaalde Themistokles zijn voorstel. Toen iemand opmerkte dat het onjuist was dat een man zonder stad mensen die nog wel een vaderland hadden vertelden dat te verlaten en op te geven, richtte Themistokles het woord tot hem en zei: “Wat een minderwaardige opmerking, man! Ja, wij hebben onze huizen en muren achter ons gelaten, omdat wij niet terwille van levenloze materie in slavernij willen raken, maar wij beschikken nog wel over de grootste stad van alle Griekse steden, te weten onze tweehonderd schepen, die op dit moment klaarliggen om jullie te helpen, als jullie door hen geholpen wensen te worden. Als jullie echter vertrekken en ons voor de tweede maal verraden, dan zal elke Helleen onmiddellijk beseffen dat de Atheners een vrije stad hebben en een land bezitten dat niet minder is dan wat ze verloren hebben.” Toen Themistokles dat had gezegd, begon het bij Eurybiades te dagen en werd hij bang dat de Atheners hem in de steek zouden laten.^a Toen de Eretriër nog iets tegen hem in probeerde te brengen, zei hij: “Zeg hé, wat praten jullie nou over de oorlog, die net als inktvissen wel een zwaard bezitten maar geen hart hebben!”^b

12. Sommige bronnen vertellen dat, terwijl Themistokles vanaf het bovendek van zijn schip deze discussie voerde, men een uil van rechts tussen de schepen door zag vliegen, die op de maststeng neerstreek. Dat was dan de voornaamste reden waarom zij zich bij zijn plan aansloten en zich opmaakten voor de zeeslag^c. Maar ja, toen de vloot van de vijanden, die langs de kust van Attika voer tot aan Faleron, de stranden alom aan het zicht onttrok en de koning, die met zijn landleger naar zee was afgedaald, daar plotseling voor ieders ogen opdook zodat, nu de legermachten zich samenvoegden, de woorden van Themistokles uit de gedachten van de Grieken wegebden en de Peloponnesiërs het oog weer op de Isthmos richtten, waarbij zij kwaad werden als iemand een ander voorstel deed, en toen zij besloten in de nacht te vertrekken en de afvaart aan de stuurlieden werd aangekondigd, op dat moment zon Themistokles, die het niet kon aanzien dat de Grieken het voordeel dat de omgeving en de zee-engtes hun boden zouden opgeven en zich over de diverse steden zouden verspreiden, op een plan en bedacht toen de list met Sikinnos.

^aThemistokles dreigt dus met een definitief vertrek van de Atheense vloot om zich elders te vestigen.

^bInktvissen hebben een bot-achtige bewapening, een schelp, van binnen dat men "zwaard" noemde. De Eretriërs waren beroemde zwaardsmiden.

^c De uil is natuurlijk het symbool voor de godin Athene.

Sikinnos was een Pers van origine, een krijgsgevangene, maar wel iemand die sympathie had voor Themistokles en als oppas van zijn kinderen was aangesteld. Hij werd door Themistokles in het geheim naar Xerxes gestuurd met de opdracht te vertellen dat Themistokles, de bevelhebber van de Atheners, de kant van de koning wilde kiezen en hem als eerste wilde melden dat de Grieken van plan waren te ontsnappen. Hij adviseerde hem dan ook ten sterkste om hen niet te laten ontsnappen maar hen aan te vallen terwijl zij, afgescheiden als ze waren van hun infanterie, in verwarring waren en hun maritieme macht uit te schakelen.

Xerxes hoorde dit bericht met grote vreugde aan, in de overtuiging dat het met goede bedoelingen was opgesteld, en gaf daarna meteen orders aan de vlootcommandanten om alle andere schepen in een laag tempo uit te rusten maar direct met 200 schepen uit te varen om de gehele zeestraat te omsingelen en de eilanden te blokkeren, zodat geen enkele vijand kon ontsnappen.

Toen dit werd uitgevoerd, was Aristeides, zoon van Lysimachos, de eertse die het opmerkte en naar de tent van Themistokles ging, hoewel hij niet zijn vriend was maar juist, zoals is verteld, door diens toedoen door het ostracisme was getroffen. Toen Themistokles naar buiten kwam, vertelde Aristeides hem over de omsingeling, waarop deze hem, omdat hij zijn voortreffelijke kwaliteiten wel kende en bovendien bewondering had voor zijn komst toen, over de list met Sikinnos vertelde en hem op het hart drukte hem te helpen de Grieken ter plekke te houden en te enthousiasmeren, aangezien zij hém meer vertrouwden, zodat zij in de zee-engtes de slag zouden aangaan.

Aristeides ging dus inderdaad wel na enige lovende woorden aan het adres van Themistokles de andere commandanten en kapiteins langs om hun een hart onder de riem te steken, maar zij hadden toch nog weinig fiducia in de zaak, totdat er een schip van Tenedos opdook dat naar hen overliep onder commando van Panaitios en hun over de omsingeling berichtte, zodat de Grieken zich nu ook, gedwongen door de situatie, met goot elan op de komende gevaren voorbereidden^a.

^a Tenedos is mogelijk een vergissing van Plutarchus, omdat Herodotos (8,82) spreekt van Ténos (= Tinos, een van de Cycladen).

Slag bij Salamis

13. Bij het aanbreken van de dag had Xerxes plaatsgenomen op een hoogte vanwaar hij de vloot en de opstelling kon overzien – volgens Fanodemos was dat boven het Herakleion, waar het eiland met een smalle straat van Attika gescheiden is, maar volgens Akestodoros was het op de grens met Megaris boven de zogeheten 'Horens' – waarbij hij een gouden troon had laten plaatsen en veel klerken om zich heen had staan, die de taak hadden alles wat er tijdens de slag gebeurde te noteren. Terwijl Themistokles naast het admiraalsschip een offer bracht, werden er drie krijgsgevangenen bij hem gebracht, qua uiterlijk zeer knap om te zien, schitterend aangekleed en omhangen met goud. Het zouden de zonen van Sandauke, zuster van de koning, en Arktaÿktos zijn geweest. Toen de ziener Eufrantides hen zag en er op hetzelfde moment een groot, helder vuur uit de offerdieren omhoog schoot, terwijl er van rechts een nies als een goed voorteken opklonk, greep hij Themistokles bij de arm en beval hem de jongens te offeren en hen na een gebed tot Dionysos de Carnivoor allemaal af te slachten. Op die manier, zei hij, zouden de Grieken gered worden en de overwinning behalen. Toen Themistokles daarvoor terugschrok, omdat hij de uitspraak van de ziener vreselijk en monsterlijk vond, riepen de toeschouwers die, zoals de gewoonte is bij grote gevechten en spanningen, meer heil verwachtten van irrationele dan van rationele maatregelen, met allen tegelijk de god op, sleepten de gevangenen naar het altaar en dwongen hem het offer te voltrekken zoals de priester het bevolen had. Dat is dus het verhaal dat Fanias van Lesbos heeft overgeleverd, een wetenschappelijk onderlegd persoon met aardig wat ervaring op het gebied van historische geschriften.^a

^aIn de *Aristeides* wordt ook nog gewag gemaakt van een oude orakelspreuk die op het offer van de mannen zou wijzen.

14. Ten aanzien van het aantal barbaarse schepen vertelt de dichter Aischylos vol overtuiging, als iemand die er wel eens iets van gehoord zou kunnen hebben, het volgende in de tragedie *De Perzen*:

Het aantal schepen van Xerxes, ik weet het heel precies,
was een duizendtal; er waren ook heel snelle bij,
tweehonderdzeven in totaal: dat was de stand^a.

Van de Attische schepen, een 180 in totaal, bevatte elk achttien soldaten die vanaf het dek vochten, van wie vier boogschutters en de rest zwaargewapenden waren. Het lijkt erop dat Themistokles het moment niet minder succesvol dan de plaats had voorzien en ervoor gezorgd heeft zijn schepen niet eerder met de boeg naar de barbaarse schepen te wenden dan nadat het gebruikelijk uur van de dag was aangebroken waarop altijd een sterke wind van zee en een deining door de zee-engtes jaagt. Deze wind had geen nadelige invloed op de Griekse schepen omdat die plat en lager waren, maar wel op de barbaarse schepen, die hoog oprijzende spiegels hadden, van hoge dekken waren voorzien en log manoeuvreerden. Als de wind hen te pakken kreeg, drukte die hen om en leverde hen dwarsscheeps op de golven aan de Grieken uit, die er razendsnel op af voeren en goed op Themistokles letten, omdat hij naar hun idee het beste inzicht had wat ze moesten doen en ook omdat de admiraal van Xerxes, Ariamenes, met een groot schip tegenover hem lag en maar pijlen en speren bleef lanceren, alsof hij vanaf een muur vocht, een dappere kerel die verreweg de sterkste en meest rechtvaardige onder de broers van de koning was. Deze man werd dus, toen de schepen met de voorstevens op elkaar stootten, met de bronzen rammen in elkaar boorden en vastzaten, door Ameinias van Dekeleia en Sokles van Pallene, die samen op één schip zaten, met speren getroffen, toen hij op hun schip wilde overstappen en zij hem in de weg traden, en in zee gesmeten. Zijn lijk, dat temidden van allerlei wrakhout rondreef, werd dus door Artemisia herkend en naar Xerxes gebracht^b.

15. Op dit moment in de strijd zou er volgens de verhalen een fel licht vanuit Eleusis te zien zijn geweest en zou de Thriasische Vlakte een galmende kreet tot aan zee hebben laten klinken, alsof er een grote mensen tegelijk de mystieke Iakchos in een processie begeleidde^c. Daarop leek er vanuit de massa schreeuwende mensen allengs een wolk vanaf de grond op te rijzen, weer terug te vallen en op de schepen neer te slaan. Anderen meenden dat ze verschijningen en beelden van gewapende mannen zagen, die vanuit Aigina de handen ter bescherming boven de Griekse schepen hielden. Ze vermoedden dat het de Aiakiden waren, die vóór de strijd met gebeden te hulp waren geroepen^d. De eerste die dus een schip veroverde was Lykomedes, een Atheense kapitein, die het boegbeeld ervan afhakte en het aan Apollo de Laurierdrager van Flya schonk, maar de anderen, die nu qua aantal de gelijke waren van de barbaren omdat die in de zee-engte maar gedeeltelijk konden aanvallen en tegen elkaar aan botsten, wisten hen op de vlucht te jagen, hoewel ze tot de avond volhielden, en behaalden toen, zoals Simonides het heeft uitgedrukt *'die prachtige, beroemde overwinning, de schitterendste prestatie die ooit door barbaren of Grieken op zee is geleverd, als gevolg enerzijds van de gezamenlijke moed en verbeterheid van de strijders op zee, anderzijds van het inzicht en de capaciteiten van Themistokles'*.

16. Na de zeeslag probeerde Xerxes nog, verbitterd over de nederlaag, via dijken in zee zijn landleger tegen de Grieken op Salamis aan te laten treden, door de tussenliggende zeestraat af te dammen, terwijl Themistokles intussen, om Aristeides uit zijn tent te lokken, quasi-serieus voorstelde de schipbrug af te breken, door naar de Hellespont toe te varen, "zodat we", zei hij "Azië in Europa te grazen kunnen nemen!" Toen Aristeides zich daarover ergerde en zei: "Wij hebben nu gevochten tegen een vijand die lekker lui bezig was. Als wij hem echter in Griekenland vastpinnen, een man die beschikt over zulke enorme krachten, en hem vanwege angst in een dwangpositie plaatsen, dan zal hij de strijd niet meer in alle rust vanonder een gouden baldakijn bekijken maar vanwege het gevaar waarin hij verkeert alles in het werk stellen om de gemaakte fouten te corrigeren, door zelf overal toezicht op te houden, en zal

^aAischylos heeft deelgenomen aan de slag bij Salamis!

^bArtemisia, koningin van Halikarnassos, speelt later nog een belangrijke rol, zie Herod. 8,87 en *De kwaadaardigheid van Herodotos* c.38 en 43 (in *Moralia* X).

^cIakchos = Bakchos, wiens beeld in processie van Athene naar Eleusis werd gedragen.

^dDit zijn de zonen van de koning van Aigina: Peleus, Telamon en Fokos.

hij met zijn gehele rijk als inzet beteren plannen maken. Daarom moeten wij, Themistokles, de bestaande brug niet afbreken maar er zo mogelijk een tweede naast leggen om de man zo snel mogelijk uit Europa te verdrijven!"

"Goed dan!", zei Themistokles. "Als we vinden dat dat de beste oplossing is, dan is het nu de tijd dat we allen bekijken en bedenken hoe we de man zo snel mogelijk uit Helaas kunnen krijgen."^a

Toen ze dit besloten hadden, stuurde hij een van de koninklijke eunuchen, die hij onder de krijgsgevangenen had aangetroffen, Arnakes genaamd, naar de koning met de opdracht hem te zeggen dat de Grieken besloten hadden, nu ze met de vloot heer en meester op zee waren, naar de Hellespont op de schipbrug af te varen en die te vernietigen, maar dat Themistokles uit zorg om het welzijn van de koning hem adviseerde snel naar eigen wateren te vertrekken en over te steken, terwijl hij zelf voor wat vertraging bij de bondgenoten zou zorgen en wat zou treuzelen met de achtervolging. Toen de barbaar dat had gehoord en in paniek raakte, trok hij in allerijl terug. Deze tactiek van Themistokles en Aristides werd dan ook getest tijdens de campagne tegen Mardonios, omdat zij toen slechts tegen een luttel percentage van Xerxes' leger in Plataiai hoefden te vechten en desondanks gevaar liepen de hele zaak te verliezen!^b

17. Van alle steden mag de stadstaat Aigina volgens Herodotos dan wel de beste prestaties hebben geleverd, Themistokles kreeg echter, al was het schoorvoetend wegens afgunst, van iedereen de eerste plaats toebedeeld. Toen de generaals namelijk na terugkeer op de Isthmos hun stemsteentjes van het altaar pakten, wees iedereen zichzelf als kwalitatief de beste man aan maar zette Themistokles op de tweede plaats.

Toen de Spartanen hem in Sparta hadden ingehaald, gaven zij Eurybiades de eerste prijs voor moed maar Themistokles voor zijn intelligente tactiek, bestaande uit een olijfkrans. Ook schonken zij hem de beste strijdwagen van de stad en stuurden driehonderd jonge soldaten met hem mee om hem tot de landsgrenzen uitgeleide te doen^c.

Het verhaal gaat dat, toen Themistokles op de volgende Olympische Spelen in het stadion verscheen, de aanwezigen, zonder verder nog enige aandacht aan de sportlieden te besteden, hem de gehele dag aanstaarden en de buitenlanders vol bewondering en met veel applaus op hem wezen, zodat hij er zelf ook blij van werd en tegenover zijn vrienden toegaf dat hij nu de vruchten plukte van de inspanningen die hij zich ten behoeve van Griekenland had getroost^d.

Uitspraken

18. Hij was ook inderdaad zeer eerzuchtig, als men dat mag opmaken uit de verhalen die worden overgeleverd. Toen hij namelijk door de stad tot admiraal was gekozen, handelde hij noch in de openbare noch in de privé-sfeer nog enig deelonderwerp af maar stelde alles wat op hem afkwam uit tot op die dag waarop hij zou uitvaren, met de bedoeling een groot man te lijken die heel wat macht had, doordat hij dan veel dingen tegelijk afhandelde en met allerlei mensen gesprekken voerde!

Toen hij de lijken die aan het strand waren aangespoeld inspecteerde en zag dat ze omhangen waren met gouden armbanden en kettingen, liep hij er zelf aan voorbij maar wees de vriend die met hem meeliep er op en zei: "Bedien jezelf, want jij bent Themistokles niet!"

Tegen Antipater, een van de knappe jongens van die tijd, die hem eerder neerbuigend had behandeld maar hem later vanwege zijn naam de hielen likte, zei hij: "Jongeman, wij hebben wel laat, maar toch beiden tegelijk ons verstand teruggekregen!"

Hij beweerde dat de Atheners hem niet vereerden of bewonderden maar bij hem scholen als ze in gevaar waren, als onder een plataan wanneer er een storm woedt, maar bij mooi weer zijn bladeren afrukten en hem snoeiden.^e

^aVolgens Herod.8.97 was het bouwen van een dam in de zeestraat slechts een afleidingsmanoeuvre van Xerxes, die al besloten had terug te keren.

^bToen de Griekse vloot een jaar later bij de Hellespont opdook, was de schipbrug al door de Perzen zelf afgebroken (Her.8,108).

^cDeze soldaten zijn de elitetroepen die direct met de koning verbonden waren. Zie Lycurgus c.25 en Xen. 4.3 in *De Spartaanse maatschappij* (uitg: Chaironeia, Leeuwarden).

^dDit waren de Olympische Spelen van 476, vijf jaar na Salamis.

^eHet beknotten en snoeien van de plataan is een metafoor voor het ostracisme dat hem later trof.

Toen een man uit Serifos eens tegen hem zei dat hij zijn roem niet aan zichzelf maar aan de stad had te danken, zei hij: "Dat is waar, maar zoals ik als een Serifiër nooit beroemd zou zijn geweest, zou jij als Athener dat ook nooit zijn geworden!"

Toen een of andere strateeg na hem zich eens arrogant tegenover Themistokles opstelde omdat hij vond dat hij de stad een goede dienst had bewezen en zijn eigen acties met die van Themistokles vergeleek, zei hij dat Feestdag eens ruzie kreeg met de Dag-erna, omdat de laatste beweerde dat Feestdag vervuld was van stress en vermoeidheid, terwijl iedereen op de Dag-erna op zijn gemak kon genieten van alles wat klaargemaakt was en dat Feestdag toen zei: 'Ja, dat is waar, maar als ik er niet was geweest, zou jij niet bestaan!'. "Als ik er dus toen niet was geweest", zei hij, "waar zouden jullie nu zijn?"

Over zijn zoon, die zijn moeder tiranniseerde en via haar hemzelf, zei hij spottend dat hij de grootste macht van heel Griekenland had. De Grieken stonden namelijk onder het commando van de Atheners, de Atheners onder dat van hem, hij zelf onder dat van de moeder van die jongen en zijn moeder onder dat van haar zoon.

Omdat hij altijd en overal een bijzonder iemand wilde zijn, gaf hij, als hij een stuk land in de verkoop deed, opdracht aan te kondigen dat er een goede buurman bij zat.

Toen hij van de twee huwelijkskandidaten voor zijn dochter de nette boven de rijke kerel had verkozen, zei hij dat hij eerder een man zocht die geld miste dan geld dat een man miste.

In zijn uitspraken kwam hij dus zo naar voren.

19. Na het beëindigen van deze grootse acties probeerde hij meteen de stad weer op te bouwen en te ommuren, nadat hij de eforen met geld had omgekocht, zoals Theopompos zegt, of volgens de meeste bronnen had misleid^a. Hij was namelijk onder het mom van een gezantschap naar Sparta gekomen. Toen de Spartanen hen echter verweten dat ze de stad ommuurden en Polyarchos juist met deze beschuldiging vanuit Aigina naar hen toe was gestuurd, ontkende hij het steeds en drong erop aan mensen naar Athene te sturen om de zaken daar te controleren, waarmee hij ten gevolge van de vertraging tijd won voor de ommuring maar tevens de bedoeling had dat de gezanten in handen van de Atheners kwamen als borg voor zijn eigen veiligheid. Dit gebeurde dan ook. Toen de Spartanen achter de waarheid kwamen, konden zij hem namelijk geen kwaad doen maar lieten ze hem gaan, hoewel ze onderhuids kwaad op hem waren.

Hierna bouwde hij Piraeus uit, omdat hij de natuurlijke geschiktheid van de havens had opgemerkt en de gehele stad met de zee wilde verbinden, waarmee hij in zekere zin inging tegen het beleid van de oude koningen van Athene. Die deden volgens de bronnen namelijk hun uiterste best om de burgers van de zee weg te trekken en hen eraan te wennen geen varende mogendheid te worden maar het land te bewerken, reden waarom zij de mythe van Athene verspreid hadden, waarin verteld wordt dat zij tijdens de ruzie met Poseidon over de kwestie van het land gewonnen had, door de juryleden de heilige olijfboom te tonen.

Themistokles heeft toen echter niet, zoals de komediedichter Aristofanes beweert '*de Piraeus met Athene tot één deegbal gekneed*', maar andersom de stad met Piraeus en het land met de zee verbonden^b. Vandaar dat hij daarmee ook de invloed van het volk vergrootte ten koste van de aristocraten en hen met zelfvertrouwen vervulde, aangezien de macht nu in handen kwam van de matrozen, bootslieden en stuurlieden. Daarom hebben de Dertig oligarchen later het podium op de Pnyx, dat zó was gebouwd dat je vandaar richting zee keek, landwaarts gedraaid, omdat ze dachten dat de hegemonie op zee de bakermat van de democratie was, terwijl boeren minder bezwaar hadden tegen een oligarchie!^c

20. Themistokles had zelfs nog hogere aspiraties wat betreft hun maritieme macht. Toen de vloot van de Grieken na het vertrek van Xerxes namelijk in Pagasai aan land was getrokken en daar in winterstalling lag, zei hij in de Atheense volksvergadering dat hij een actie op het oog had die nuttig en heilzaam voor hen was maar voor het grote publiek geheim moest blijven. Toen de Atheners hem

^aTheopompos van Chios was een historicus in de 4^e eeuw v.C.

^bDe deegbal is ook een toespeling op de tarwe die via de Piraeus werd geïmporteerd. Themistokles vond de haven belangrijker dan de bovenstad.

^cDeze omdraaiing is archeologisch aangetoond. De Dertig lieten in 403 ook de arsenalen en scheepswerven van Athene afbreken om de Spartanen ter wille te zijn.

opdroegen het alleen aan Aristeides te vertellen en het pas uit te voeren als hij zijn zegen eraan gaf, vertelde hij Aristeides dat hij van plan was de bootloodsen van de andere Grieken in brand te steken. Aristeides verscheen daarop voor het volk en zei dat er geen nuttiger maar ook geen onrechtvaardiger plan was dan wat Themistokles nu wilde uitvoeren. Om die reden droegen de Atheners Themistokles dus op ermee te stoppen.

Toen de Spartanen tijdens de vergaderingen van de Raad van Amfiktyonen voorstelden dat alle steden die geen lid van de alliantie tegen de Perzen waren geweest uitgesloten moesten worden van de Amfiktyonie, nam Themistokles uit angst dat zij, door de Thessaliërs en Argivers en bovendien de Thebanen uit het verbond te stoten, qua stemmenaantal de absolute macht zouden krijgen en hun eigen plannen konden doordrukken, de verdediging van de steden op zich en veranderde de opinies van verschillende delegaties, door hun te vertellen dat er slechts eenendertig steden deelgenomen hadden aan de oorlog, waarvan de meeste heel klein waren. Het zou dus, zei hij, gevaarlijk zijn wanneer de rest van Griekenland van het verdrag werd uitgesloten en het verbond dan gedomineerd zou worden door de twee of drie grootste steden. Met name hierdoor raakte hij dus in conflict met de Spartanen. Daarom schoven zij Kimon ook via allerlei eerbewijzen naar voren en maakten hem tot de politieke tegenstander van Themistokles.^a

21. Hij maakte zich echter ook bij de bondgenoten gehaat, doordat hij de eilanden afging om geld bij hen los te peuten. Zo zegt Herodotos bijvoorbeeld dat hij op Andros geld eiste met de volgende opmerking en de daarop volgende reactie. Hij zei namelijk dat hij twee goden bij zich had, Overtuiging en Dwang, waarop zij reageerden met de opmerking dat er bij hen twee belangrijke goden waren, Armoede en Gebrek, door wie zij verhinderd werden geld aan hem te geven.^b De lyrische dichter Timokreon van Rodos nam Themistokles in een lied vrij fel op de hak, omdat hij het volgens hem tegen betaling voor elkaar had gekregen dat er allerlei ballingen konden terugkeren, terwijl hij zelf, ondanks het feit dat hij een oude gastvriend van hem was, vanwege het geld aan de kant was gezet. Hij zegt het als volgt:

Nou, jij mag dan Pausanias of Xantippos of mogelijk Leotychidas prijzen,
maar ik vind het prachtig dat Aristeides, de enige geweldige man,
uit het heilige Athene hier naartoe is gekomen. Want Themistokles werd door
Leto gehaat, de leugenaar, bedrieger en verrader, die zijn gastvriend Timokreon
niet teruggebracht heeft naar zijn vaderland lalysos vanwege dat rotgeld,
terwijl hij na ontvangst van drie talenten aan zilver weer is weggevaren -
tot grote ellende voor ons, omdat hij sommigen ten onrechte naar huis terugbracht,
anderen achter de hielen zat en weer anderen een kopje kleiner maakte,
waarbij hij zijn zakken met zilver vulde. Op de Isthmos onthaalde hij zijn gasten echter
belachelijk genoeg op koud vlees! Wie ervan at wenste Themistokles naar de hel^c.

Timokreon voert een nog méér buitensporige en brutale lastercampagne tegen Themistokles na diens verbanning en veroordeling, door een lied te componeren waarvan dit het begin is:

Muze, maak dit lied
populair bij alle Grieken,
omdat het waar en terecht is.

Het verhaal gaat dat Timokreon wegens Medische gezindheid verbannen was waarbij Themistokles vóór de veroordeling had gestemd. Toen Themistokles dus beschuldigd werd van Medische gezindheid, maakte hij het volgende gedicht op hem:

^aAanvankelijk waren de Atheners wel blij met de steun van Sparta via Kimon, maar later werkte hij hen op de zenuwen met zijn Spartofilie.

^bHet eiland Andros had met de Perzen geheuld en moest de bondgenoten schadevergoeding betalen (Her. 8.111). Het lijkt er echter op dat Plutarchus - hij spreekt immers van bondgenoten - hier doelt op de contributie voor de Delisch-Attische Zeebond, die nog niet bestond!

^cKennelijk had Themistokles ook tijdens de Isthmische Spelen een tent en catering aan zijn gasten aangeboden.

Timokreon is dus niet de enige die met de Meden samenzwoer. Nee, er zijn echt nog andere schurken. Ik ben niet de enige met een korte staart. Er zijn ook nog andere vossen!^a

Ostracisme

22. Omdat daarna ook de andere burgers deze lasterpraat vanwege hun afgunst graag hoorden, werd hij gedwongen tijdens de volksvergadering herhaaldelijk zijn eigen acties in herinnering te roepen, hetgeen de mensen de keel ging uithangen. Hij zei ook tegen mensen die zich ergerden: "Waarom worden jullie het zat steeds weer door dezelfde mensen bevoordeeld te worden?"

Hij ergerde de massa ook toen hij een tempel liet bouwen voor Artemis, die hij "Besteraad" (Aristoboule) noemde om aan te geven dat hij de stad en de Grieken de beste raad had gegeven. Hij bouwde de tempel vlakbij zijn huis in Melite, waar de staatsdienaren tegenwoordig de lijken van geëxecuteerden dumpen en de kleren en stroppen begraven van mensen die zelfmoord via ophanging gepleegd hebben. In de tempel van Besteraad stond tot in onze tijd toe een buste van Themistokles, waaruit op te maken valt dat hij niet alleen qua mentaliteit maar ook qua uiterlijk een heroïsch persoon is geweest.

Zij hebben het ostracisme dus tegen hem ingezet omdat zij zijn hoge positie en macht wilden beknootten, zoals ze altijd bij iedereen deden die in hun optiek een te grote macht had en niet in te passen was in het democratische gelijkheidsbeginsel. Het ostracisme was namelijk geen straf maar een troost en een verlichting voor de afgunst, die zich verkneukelt als mensen die boven het maaiveld uitsteken vernederd worden en zijn haat uitleeft in deze vorm van degradatie.^b

*Ostrakon met de naam van Themistokles
Neokleos (zoon van...)*

23. Toen hij uit de stad was verbannen en in Argos verbleef, bood het voorval met Pausanias zijn vijanden een handvat om hem aan te pakken. De man die hem wegens hoogverraad aanklaagde was Leobotes, zoon van Alkmaion van Agraule, maar de Spartanen steunden zijn beschuldigingen. Toen Pausanias namelijk bezig was met zijn bekende plannen voor verraad, hield hij ze aanvankelijk geheim voor Themistokles, al was hij met hem bevriend. Toen hij echter zag dat hij uit zijn stad was verbannen en het er moeilijk mee had, vatte hij moed om hem uit te nodigen mee te doen met zijn plannen, terwijl hij hem een brief van de koning liet zien en hem tegen de Grieken opzette als een misdadig en ondankbaar volk. Hij wees het verzoek van Pausanias weliswaar af en weigerde categorisch een partnerschap met hem aan te gaan, maar hij vertelde de plannen aan niemand door en deed geen aangifte van de acties, ofwel omdat hij verwachtte dat de man er zelf mee zou stoppen of dat het simpelweg aan het licht zou komen dat hij zonder enige rationaliteit zijn zinnen zette op een absurde en gewaagde onderneming.

^aDe vos met de korte staart is de gedegradeerde burger die zijn burgerrecht verloren had. Themistokles had volgens Timokreon geld van zijn vijanden aangenomen om tegen zijn terugkeer te stemmen.

^bHet ostracisme tegen Themistokles vond plaats in 471. De ballingschap duurde in principe tien jaar.

Zo gebeurde het dus dat, toen Pausanias terechtgesteld was, er enkele brieven en documenten werden ontdekt die Themistokles in een kwaad daglicht stelden. De Spartanen deden dan ook luidop hun beklag, maar afgunstige burgers klaagden hem aan, waarop hij in absentie schriftelijk met name de aanklachten uit de periode daarvóór ter verdediging aanvoerde. Omdat hij er namelijk door zijn vijanden tegenover de burgers herhaaldelijk lasterlijk van was beschuldigd dat hij een man was die altijd de macht wilde en niet het karakter noch de wens had gecommandeerd te worden, zou hij, schreef hij, zichzelf nooit en te nimmer samen met Griekenland aan barbaren of vijanden kunnen verkopen.

Niettemin liet het volk zich door de aanklagers overtuigen en stuurde mensen op hem af die de opdracht hadden hem te arresteren en terug te halen om hem ten overstaan van de verzamelde Grieken te berechten.

24. Omdat hij hierover van te voren was ingelicht, stak hij over naar Korfoe, omdat hij voor die stad ooit een goede daad had verricht. Hij was namelijk als arbiter aangesteld in het conflict tussen hen en Korinthe en loste de ruzie op, door te beslissen dat Korinthe twintig talenten moest deponeren en Leukas moest besturen als een gemeenschappelijke kolonie van beide staten.^a

Vandaar vluchtte hij naar Epeiros. Toen hij daar ook door de Atheners en Spartanen achterna werd gezeten, gaf hij zich over aan een gevaarlijke en desperate hoop op redding, door zijn toevlucht te zoeken bij Admetos, de koning van Molossië, die altijd een wrok tegen Themistokles was blijven koesteren, omdat hij ooit toen hij iets van Athene gedaan wilde krijgen door Themistokles ruwweg was afgewezen, op een moment dat hij nog de grootste politieke macht bezat, en duidelijk uit had laten komen dat hij wraak op hem zou nemen als hij hem ooit in handen kreeg. In deze omstandigheden was Themistokles echter meer benauwd voor de recente haatgevoelens van zijn landgenoten dan voor een oude wrok van een koning en stelde zich daarom resoluut onder diens bescherming, door zich op een bijzondere en merkwaardige manier als smekeling voor Admetos' voeten te werpen. Hij viel namelijk samen met diens zoontje, een kind nog, aan de hand bij de haard neer, omdat de Molossieërs dat als de meest dwingende en praktisch enige niet te weigeren manier van asiëlverzoek beschouwden. Sommigen beweren dat Fthia, de vrouw van de koning, deze manier van asiëlaanvraag aan Themistokles had gesuggereerd en haar zoontje bij hem naast de haard had neergezet, anderen dat Admetos zelf dit asiëlverzoek had uitgedacht en het met hem had gerepeteerd, zodat hij tegenover de achtervolgers deze dwangsituatie als excuus kon aanvoeren waardoor zij de man niet konden uitleveren.

Epikrates van Acharnai heeft toen zijn vrouw en kinderen, die hij stiekem uit Athene had gesmokkeld, naar hem toegestuurd, een man die later om die reden door Kimon terechtgesteld is, zoals Stesimbrotos meldt. Vervolgens beweert hij, hetzij hij zijn andere verhaal om wat voor reden ook was vergeten of het Themistokles had laten vergeten, dat Themistokles naar Sicilië is gevaren en daar de dochter van de tiran Hiëro ten huwelijk vroeg, met de belofte de Grieken aan hem te onderwerpen! Toen Hiëro dat had afgewezen, zou hij volgens hem naar Klein-Azië zijn overgestoken.

25. Het is echter niet waarschijnlijk dat het zó is gegaan. Theophrastos vertelt namelijk in zijn boek *Koningschap* dat, toen Hiëro wedstrijdpaarden naar Olympia had gestuurd en een luxueus ingerechte feesttent had neergezet, Themistokles temidden van de verzamelde Grieken een redevoering hield waarin hij zei dat zij de tent van de tiran kapot moesten scheuren en beletten dat zijn paarden aan de race meededen!

Thucydides beweert dat hij na een tocht over land naar de andere zee (=Egeïsche Zee) vanuit Pydna is weggevaren, zonder dat iemand van de opvarenden wist wie hij was, totdat het vrachtschip door de wind naar Thasos werd gedreven, dat door de Atheners werd belegerd, waarop hij zich uit angst bekend maakte aan de kapitein en de stuurman en hen deels met bidden en smeken, deels door te dreigen dat hij hen bij de Atheners zou beschuldigen en zou verklaren dat zij vanaf het begin van de reis heel goed op de hoogte waren van zijn aanwezigheid maar hem voor een bedrag aan geld hadden meegenomen, dwong voorbij te varen en richting Klein-Azië te gaan.

Veel van zijn bezittingen werden door vrienden heimelijk de stad uit gebracht en naar Azië getransporteerd. De waarde van de spullen die wel aan het licht kwamen en in de schatkist

^aKorfoe wenste hem geen bescherming te geven uit angst voor de macht van Athene en Sparta.

terechtkwamen zou volgens Theopompos 100 talenten, volgens Theofrastos 80 talenten zijn geweest, terwijl Themistokles, voordat hij de politiek in ging, nog geen drie talenten aan bezittingen had.

Tot zover dit inkijkexemplaar.